

วิธีการผลิตและการถ่ายทอดมรดกศิลปหัตถกรรมของ
หมู่บ้านน้ำ (Kampong Ayer) ประเทศบรูไนดารุสซาลาม
The Way of Production and Transferring Arts
and Crafts Heritage of The Water Village
(Kampong Ayer) in Brunei Darussalam

ปัญญา เทพสิงห์¹

Punya Tepsing

เกษรชัย และหิม²

Kaserchai Laheem

เก็ดถวา บุญปรากร³

Kettawa Boonprakarn

เจตน์สฤกษ์ สังขพันธ์⁴

Jetsarid Sangkapan

^{1,2} รองศาสตราจารย์, คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

Associate Professor, Faculty of Liberal Arts,

Prince of Songkla University, Hat Yai

(E-mail: punya.t@psu.ac.th)

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

Assistant Professor, Faculty of Education science,

Hat Yai University, Hat Yai

⁴ อาจารย์ ดร., คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่
จังหวัดสงขลา

Lecturer Dr., Faculty of Political Science,

Hatyai University, Songkhla

Received: 29/10/2020 Revised: 29/12/2020 Accepted: 29/12/2020

บทคัดย่อ

วิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการผลิตและการถ่ายทอดมรดกศิลปหัตถกรรมของหมู่บ้านน้ำ (Kampong Ayer) ในประเทศบรูไนดารุสซาลาม โดยใช้วิธีเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและภาคสนาม โดยการสังเกตสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายเป็นช่างฝีมือ 3 คน ชาวบ้าน 12 คน ผู้นำหมู่บ้าน 2 คน เจ้าหน้าที่รัฐ 4 คน นำมาตรวจสอบข้อมูลและสรุปเชิงพรรณนาวิเคราะห์ศิลปหัตถกรรมหมู่บ้านน้ำมีหลายชนิด ตัวอย่างเช่น เครื่องจักสาน เครื่องโลหะและผ้าทอ แต่ละชนิดมีวิธีการผลิตต่างกัน เครื่องจักสานที่เด่นคือฝาชีหรือตุตงดูลัง (Tudung Dulang) ทำจากพืชตระกูลเตย นำมาถากเป็นแผ่นบางๆ ย้อมสี ขึ้นโครงด้วยต้นจาก นำแผ่นเตยมาสานเป็นฝาชี เครื่องโลหะที่เด่นคือกริช ใบกริชทำจากเหล็กโดยใช้ค้อนทุบขณะที่ยังร้อนจนแบน นำมาขัดผิวแล้วแช่น้ำส้มสายชูก่อนใช้ด้ามและปลอกทำด้วยไม้เนื้อละเอียดและทนทาน ผ้าทอผลิตจากใยฝ้ายสีต่างๆ ผ่านเครื่องทอเหมือนทั่วไป ที่โดดเด่นคือลายจงซารัต (Jongsarat) ซึ่งปัจจุบันนิยมใช้ในพระราชพิธีสุลต่านสวมมงกุฎ พิธีแต่งงาน บางครั้งนำไปตกแต่งห้อง เป็นของที่ระลึก การถ่ายทอดมรดกศิลปหัตถกรรมมีลักษณะการถ่ายทอดตามอริยาธัยภายในครอบครัว โดยการเลียนแบบ ลองผิดลองถูก สาธิต และการถ่ายทอดในระบบสถาบัน โดยจัดตั้งศูนย์อบรมศิลปหัตถกรรมบรูไน ภายใต้การควบคุมของสำนักพระมหากษัตริย์ เพื่อให้ประชาชนสำนึกมรดกวัฒนธรรมของตน สนใจสืบสาน จัดหลักสูตรอบรม ให้คนบรูไนมารับการถ่ายทอดจากผู้รู้ไปสร้างธุรกิจ เพิ่มมูลค่า และเผยแพร่ศิลปหัตถกรรมบรูไนให้รู้จักมากขึ้น

คำสำคัญ: วิธีการผลิต, การถ่ายทอด, ศิลปหัตถกรรม, บรูไนดารุสซาลาม

Abstract

The objective of this qualitative research was to investigate the way of production and transferring arts and crafts heritage in the water

village of Brunei Darussalam. Data were collected from documents and from the field through observation and in-depth interview with a target group consisting of 3 craftsmen, 12 villagers, 2 village leaders and 4 government officials. The data were validated and concluded using descriptive analysis. There are various types of arts and crafts in the water village such as basketry, metalwork and weaving. Each type of handicraft has different methods of production. An outstanding basketry is food-tray covers or *Tudung Dulang* made of leaves in the *Pandanaceae* family. Leaves are dried and dyed in different colors and woven into food covers. The outstanding metalwork is the Kris made of a piece of iron that is heated and hammered repeatedly until it is flat, then it is shaped, filed, polished and immersed in vinegar before use. The handle and sheath are made of fine-texture wood. Woven fabrics are made by machine like other fabrics, but the outstanding brocade fabric is *Jong Sarat*. Presently, this material is usually used in royal ceremonies like coronation and wedding ceremonies. Sometimes it is used for decorating rooms or as souvenirs. Arts and crafts are inherited in the family through trial and error, demonstration or transfer in the institutional system by the Brunei Arts and Handcraft Training Centre under the Royal Office with the aims to encourage people to have awareness and to inherit their cultural heritage, to provide free training courses for children and youths, to transfer knowledge to people in the water village to do related business, and to add value and make Brunei handicrafts better-known.

Keywords: Way of production, Transferring, Arts and crafts heritage, Brunei Darussalam

บทนำ

ศิลปะเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของมนุษย์ ซึ่งปรากฏสืบมาตามสายวิวัฒนาการ สภาพทางภูมิศาสตร์ และบริบทสังคมแต่ละแห่ง บรรดาศิลปะแต่ละแขนง ศิลปหัตถกรรมจัดได้ว่ามีความสำคัญต่อการดำรงของชีวิตเพราะเกี่ยวข้องกับการใช้สอยในชีวิตประจำวัน ดังพบว่า คนโบราณต้องผลิตอาวุธเพื่อใช้ในการจับสัตว์ ประดิษฐ์เสื้อผ้าเพื่อนำมานุ่งห่ม สานไม้ไผ่เพื่อเป็นภาชนะใส่สิ่งของเครื่องใช้ งานเหล่านี้ย่อมเกิดจากฝีมือช่าง จากความคิดสร้างสรรค์ที่มีแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อม ดังเช่น การสอดแทรกกลดลายพันธุ์พฤกษา ลายสัตว์ ฯลฯ สะท้อนความต้องการตอบสนองทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ศิลปหัตถกรรมเป็นมรดกศิลปอันทรงคุณค่า หมู่บ้านหรือชุมชนใดรุ่มรวยด้วยมรดกศิลปสะท้อนถึงสังคมอารยะ ศูนย์กลางความเจริญ จึงเป็นความพยายามของประเทศต่างๆ ที่ต้องสร้างชุดความรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญา อนุรักษ์มรดกศิลปหัตถกรรม ซึ่งแฝงไว้ด้วยวิถีการผลิตและชีวิตผู้คนมิให้สูญหาย

ประเทศบรูไนดารุสซาลามมีหมู่บ้านที่จัดว่ามีขนาดใหญ่มาก ทั้งรุ่มรวยด้วยมรดกทางวัฒนธรรม โดยชาวบรูไนเรียกหมู่บ้านนี้เป็นภาษามลายูว่า “กัมปงไอร์” ตั้งอยู่ในกรุงบันดาเสรีเบกาวัน ลักษณะบ้านเรือนปึกเสายอยู่บนแม่น้ำบรูไน ปัจจุบันรัฐบาลบรูไนได้ทำการอนุรักษ์หมู่บ้านนี้ในอดีตหมู่บ้านนี้เป็นศูนย์กลางความเจริญของประเทศบรูไน สุลต่านประทับอยู่หมู่บ้านนี้ก่อนย้ายไปสร้างพระราชวังใหม่ ณ ที่ตั้งปัจจุบัน หมู่บ้านนี้มีอายุยาวนานกว่า 200 ปี มีประวัติศาสตร์หมู่บ้านนี้ปรากฏตามเอกสารของชาวตะวันตกมากมาย (Vienne, 2016) จากประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานที่มีมายาวนาน ได้สั่งสมมรดกทางวัฒนธรรมไว้มากมาย รัฐบาลบรูไนยังจัดให้หมู่บ้านนี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีการศึกษารวบรวมมรดกทางศิลปะไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา มีการกำหนดไว้ในหลักสูตรการเรียน การจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม และนำศิลปหัตถกรรมมาพัฒนาเป็นสินค้าเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว และยกระดับรายได้ของชาวหมู่บ้านนี้

วิถีชีวิตของคนหมู่บ้านน้ำและผลผลิตทางอุตสาหกรรมจัดเป็นต้นน้ำของห่วงโซ่อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ที่รัฐบาลให้ความสำคัญ นอกจากเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่รัฐต้องการสงวนรักษาและสร้างมูลค่า ยังเกี่ยวข้องกับการสร้างภาพลักษณ์ของชาติ ฉะนั้นรัฐจึงจัดตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบการดูแลมรดกทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะ เปิดการเรียนการสอนทั้งในระบบ และนอกระบบ ตั้งสถาบันศิลปาชีพเพื่อให้คนในหมู่บ้านน้ำสามารถผลิตงานงานศิลปะสืบทอดจากบรรพบุรุษ มีงานวิจัยของ Haji Wahsalfelah (2005) ที่พบว่า การทอผ้าเป็นการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของบรูไน ซึ่งช่างทอมักถ่ายทอดทักษะและความรู้แก่ญาติสนิทของตน การทอผ้าในอดีตเป็นแบบดั้งเดิมหรือ kain tenunan สตรีที่สวมใส่ไม่สะท้อนความสูงส่งนัก ต่อมาผ้าทอแบบดั้งเดิมถูกใช้เป็นส่วนพิธีการและเครื่องราชกกุธภัณฑ์แสดงถึงสถานะทางสังคม ปัจจุบันรัฐส่งเสริมการเรียนรู้ทักษะนี้ ช่วยให้การผลิตและบริโภคสิ่งทอแบบดั้งเดิมมีคุณค่ามากขึ้น ยิ่งกว่านั้นมีการนำไปใช้สอยอย่างกว้างขวาง เขาตั้งข้อสังเกตว่า ปัจจุบันศิลปะนี้ถูกนำไปใช้ในฐานะตัวแทนวัฒนธรรมประจำชาติ เป็นสัญลักษณ์ของอัตลักษณ์ของบรูไน การผลิตอย่างเข้มข้นของรัฐบาลบรูไนก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าการประดิษฐ์ประเพณี (Traditional invention) เพื่อเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ ศิลปหัตถกรรมนำมาปรับปรุงพัฒนาด้วยเทคโนโลยีใหม่ ๆ สนองต่อความต้องการผู้บริโภคที่หลากหลาย และการเติบโตทางเศรษฐกิจ ดังมีรายงานวิจัยของ Martie (2016) ที่ระบุว่า มหาวิทยาลัยบรูไนดารุสซาลามจัดตั้งโครงการศิลปะและเทคโนโลยีสร้างสรรค์ (ACT) สนับสนุนอุตสาหกรรมสร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจทั้งทางตรงและทางอ้อม พร้อมกันนั้นกระตุ้นบรูไนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในภูมิภาค โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่บรูไนมีความพร้อมทั้งธรรมชาติและวัฒนธรรม มีงานวิจัยของมิดา ซันพรักดี และทรงชัย ทองปาน (2563) สรุปว่า รัฐบาลบรูไนให้ความสำคัญกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเนื่องจากเล็งเห็นว่าจะทำให้ประเทศเติบโตอย่างยั่งยืน และมีผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้รัฐบาลมุ่งเน้นการเสริมสร้างความน่าดึงดูดใจของมรดกวัฒนธรรมให้กลายเป็นแหล่งบริการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ วิจัยดังกล่าวช่วยสะท้อนวิถีการผลิตศิลปหัตถกรรมในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมและทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถแปร

เปลี่ยนเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม ผ่านการถ่ายทอดความรู้จากหลายภาคส่วน เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจและความมั่นคงของประเทศบรูไน ซึ่งรัฐบาลบรูไนวางกลยุทธ์ โดยความร่วมมือกับองค์กรยูเนสโก (UNESCO Office Jakarta and Regional Bureau for Science in Asia and the Pacific, 2018) ระบุว่า รัฐบาลบรูไนกำหนดให้วัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบหลักของคุณภาพชีวิต วางแผนที่จะพัฒนาให้เกิดความมั่นคงทางวัฒนธรรมและศิลปะ ส่งเสริมการผลิตเพื่อรักษาและเสริมสร้างคุณค่า มรดกวัฒนธรรมของบรูไน เพื่อความสามัคคีทางสังคม การรวมชาติ ปกป้องมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือความก้าวหน้าทางสังคมและเสถียรภาพทางการเมืองของบรูไน

Dato Paduka Hj Mohd Hamid bin Hj Mohd Jaafar ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม เยวชนและกีฬาแห่งบรูไน (Mohd Jaafar, 2013) ยังให้ความเห็นว่า บรูไนดารุสซาลามเป็นหนึ่งในกลุ่มประเทศมลายูอิสลามที่มีมรดกทางวัฒนธรรมมากมาย ซึ่งมีส่วนสำคัญของอัตลักษณ์ของชาติและฐานเศรษฐกิจของชุมชนสมัยใหม่ โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์งานศิลปะและงานฝีมือแบบดั้งเดิม จึงจำเป็นที่ผลผลิตเหล่านี้จะต้องดำเนินต่อไปและส่งต่อไปยังคนรุ่นหลัง เพื่อให้แผนงานบรรลุผลมีการสำรวจทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ให้คำแนะนำสำหรับการสืบทอดและพัฒนาศิลปะดั้งเดิม วางแผนรักษามรดกวัฒนธรรมผ่านนโยบายทางวัฒนธรรม และโครงการต่างๆ เช่น การจัดตั้งสถาบันมรดกทางวัฒนธรรมและมรดกบรูไนที่มีกฎหมายและอนุสัญญารับรอง สอดรับกับนโยบายการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของยูเนสโก (ตรีพูลศักดิ์ เอกโรจนกุล, ม.ป.ป.) ที่ระบุว่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นกลไกสำคัญของความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการรับประกันการพัฒนาอย่างยั่งยืน การแบ่งปันและการสืบทอดค่านิยมที่ฝังรากลึกในชุมชนย่อมส่งเสริมให้เกิดอัตลักษณ์ร่วมกัน ตลอดจนการสร้างโอกาสใหม่เพื่อให้เกิดการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์และการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจ

มรดกศิลปหัตถกรรมในหมู่บ้านน้ำหรือกัมปงไอร์ถือเป็นส่วนสำคัญ ที่ช่วยสะท้อนให้เห็นถึงวิถีการผลิตของชุมชนดั้งเดิมวิถีอิสลามในงานศิลปะ ชนชั้นทาง

สังคม รวมถึงความรู้เรื่องในประวัติศาสตร์ของประเทศบรูไนดารุสซาลาม การถ่ายทอดให้เกิดการเรียนรู้จะต่อยอดมรดกศิลปหัตถกรรม สามารถผลิตเป็นของฝากของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว ช่วยให้คนในหมู่บ้านน้ำมีรายได้ ซึ่งในปัจจุบันรัฐบาลบรูไนได้กำหนดให้ศิลปหัตถกรรมที่มีแหล่งกำเนิดจากหมู่บ้านน้ำเป็นมรดกของชาติเป็นฐานเสริมความมั่นคงของชาติ ที่เยาวชนคนรุ่นหลังต้องอนุรักษ์ไว้ โดยสร้างกลไกต่างๆ เพื่อส่งเสริม จัดตั้งหน่วยงานเพื่อให้รับผิดชอบด้านการถ่ายทอดและพัฒนาภูมิปัญญาแขนงศิลปหัตถกรรมโดยเฉพาะ ในวิจัยนี้จึงยังต้องการหาคำตอบว่าการถ่ายทอดมรดกศิลปที่มีหน่วยงานรับผิดชอบนั้นทำอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาวิธีการผลิตศิลปหัตถกรรมในหมู่บ้านน้ำ และการถ่ายทอดมรดกศิลปหัตถกรรมด้านเครื่องจักสาน เครื่องโลหะ และผ้าทอในหมู่บ้านน้ำ ในประเทศบรูไนดารุสซาลาม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลทั้งจากเอกสารและจากพื้นที่ในหมู่บ้านน้ำหรือกัมปงไอร์และสถานที่ราชการ ในประเทศบรูไนดารุสซาลาม กลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจงยังผู้ที่จะให้ข้อมูลได้มากที่สุด ซึ่งประกอบด้วยช่างฝีมือด้านเครื่องจักสาน เครื่องโลหะ และผ้าทอรวม 3 คน ชาวบ้าน 12 คน ผู้นำหมู่บ้าน 2 คน และเจ้าหน้าที่รัฐ 4 คน รวมจำนวน 21 คน ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์เชิงลึกบุคคลเหล่านี้ พร้อมสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วมผู้คนในชุมชน เครื่องมือเป็นแนวคำถามแบบกึ่งโครงสร้าง เทปบันทึกเสียง สมุดบันทึกการสัมภาษณ์และการสังเกต เก็บข้อมูลจนข้อมูลอิ่มตัว ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์แต่ละครั้งทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านข้อมูล โดยการถามซ้ำตัวบุคคล นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์พรรณนา แยกแยะให้เห็นประเด็นต่างๆ ตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่ตั้งไว้

ผลการวิจัย

วิถีการผลิตศิลปหัตถกรรม

ศิลปหัตถกรรมที่ก่อกำเนิดขึ้นจากหมู่บ้านน้ำมีหลายชนิด บางชนิดยังคงสืบทอดและดำรงอยู่ในวิถีชีวิตของชาวหมู่บ้านน้ำ สิ่งแวดล้อมนับว่ามีอิทธิพลต่องานศิลปหัตถกรรมเหล่านี้ สภาพที่ห้อมล้อมด้วยผืนน้ำ ในอดีตการติดต่อกับโลกภายนอกได้ยาก ทำให้ต้องผลิตสิ่งของเครื่องใช้ด้วยตนเอง ตามความจำเป็นและทรัพยากรธรรมชาติที่หาได้ในชุมชน ดังเช่น หวาย ไม้ไผ่ มาประดิษฐ์เป็นงานฝีมือ ปัจจุบันภาครัฐได้มีการอนุรักษ์และพัฒนา จัดการความรู้ด้านการผลิตศิลปหัตถกรรมของหมู่บ้านน้ำมาไว้ที่ศูนย์การเรียนรู้ เพื่อต่อการสืบทอด ในที่นี้ผู้วิจัยขอเสนอบางชนิด อันได้แก่ การจักสาน การทำมีดหรือกริช การทอผ้า ดังนี้

1) เครื่องจักสาน

เครื่องจักสานของหมู่บ้านน้ำมีหลายชนิดตามประโยชน์ใช้สอย อาทิเช่น ฝาชี (Tudang Dulang) ตะกร้า (Baku) โดยเฉพาะฝาชีจัดได้ว่ามีแหล่งกำเนิดจากหมู่บ้านน้ำโดยแท้ ตะกร้ามีหลายขนาด หลายรูปร่าง และหลายสี ที่เด่นคือตะกร้าสานที่เรียกว่า ตากิดิง (Takiding) เป็นตะกร้าทรงสูงมีขอบกว้าง นิยมแบกไว้ข้างหลังเพื่อบรรจุผัก ผลไม้ และรวงข้าว เครื่องใช้สอยอื่นๆ เช่น ไนรุ (Nyiru) เป็นภาชนะที่ใช้ตากอาหารและผัดข้าว ตากิง (Taking) เป็นภาชนะตะแกรงเหมือนที่ใช้ในห้องครัว โดยส่วนใหญ่ ใช้สำหรับล้างผักล้างปลา ตาปีซัน (Tapisan) เป็นตะแกรงคล้ายตากิง แต่มีขนาดเล็กกว่า วัตถุประสงค์หลักของเครื่องจักสานเหล่านี้คือบุโละลือต (Buluhliat) คือไม้ไผ่อ่อน โดยนำปล้องมาผ่าและแยกออกเป็น 8 ซีกเท่าๆ กัน ขุดจนเรียบเนียน และทาสีแตกต่างกันตามชนิดที่ออกแบบและเทคนิคการสาน เมื่อสีแห้งก็เริ่มขั้นตอนการสาน เครื่องจักสานไม้ไผ่นี้ไม่ว่าผลิตภัณฑ์ใดมักขึ้นโครงจากหวาย (Dahanan) เพื่อเสริมความแข็งแรงให้กับตอกไม้ไผ่ที่สานต่อกันจนเป็นรูปแล้ว อย่างไรก็ตามมีการใช้เอ็นแทนหวายเพราะแข็งแรงกว่าแบบเดิม ปัจจุบันมีการนำภูมิปัญญาเหล่านี้มาพลิกแพลงในรูปแบบต่างๆ เช่น กระเป๋า หมวก กล่องกระดาษทิชชู ของตกแต่งขนาดเล็กต่างๆ ซึ่งล้วนแสดงถึงวิวัฒนาการจากพื้นฐานการสานหวายหรือไม้ไผ่

เครื่องจักสานซึ่งโดดเด่นที่สุด และเป็นผลผลิตเพื่อบริการแก่นักท่องเที่ยว คือ ฝาชี การทำฝาชีของหมู่บ้านน้ำมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ในอดีตฝาชีทำเพื่อครอบอาหาร ป้องกันแมลงตอม ปัจจุบันนำมาประยุกต์ใช้สอยต่างๆ กัน บ้างนำมาประดับฝาผนัง บ้างทำเป็นหมวก บ้างใส่ของ วัสดุที่นำมาผลิตเป็นวัสดุธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่น สะท้อนถึงสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่ยังคงความสมบูรณ์ ฝาชีนี้มีชื่อเรียกในท้องถิ่นว่า “ตูดุงดูลัง (Tudung Dulang)” หรือ “ตูดุงสาจี (Tudung Saji)” ปัจจุบันได้นำมาฟื้นฟูโดยกลุ่มแม่บ้านที่ต้องการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ในระหว่างที่สามีออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อหาเลี้ยงชีพ อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าเสียดายว่าคนบุตรหลานในครอบครัวไม่ค่อยรับการสืบทอดภูมิปัญญานี้ จำนวนบ้านที่ผลิตฝาชีมีน้อยลง ช่างฝีมือบางส่วนย้ายออกจากหมู่บ้าน แหล่งใหญ่บนแผ่นดินที่ทำศิลปหัตถกรรมนี้อยู่ที่เซ็งกรุง (Seng Kurong) และตันจุงนังกา (Tanjung Nangka) ซึ่งล้วนมีพื้นฐานจากภูมิปัญญาของคนหมู่บ้านน้ำ การผลิตฝาชีแบบใหม่มักผสมวัสดุใหม่ๆ เช่น กัมมะหยี่ พลาสติก (Haji Julaini, 2014) วัสดุทำฝาชีเป็นพืชตระกูลเตยชนิดที่เรียกว่า ปันตัน (Pandan หรือ Screwpine) ซึ่งมีหลายสายพันธุ์ ที่นิยมทั่วไปคือเตยทะเลหรือปาหนัน หรือลำเจียก เป็นเพราะใบพืชชนิดนี้มีคุณลักษณะทนทานใบยาวบางใบยาวถึง 5 เมตร ซึ่งเหมาะกับการสอดสานฝาชี ใบเตยทะเลมีหนามข้างต้องถากออกอย่างระมัดระวัง ปัจจุบันนิยมเปลี่ยนมาใช้ใบกะพ้อ หรือซีลัด (Daun Silat) ซึ่งเป็นพืชตระกูลปาล์ม เนื่องจากซื้อหาได้ง่ายและสะดวกในการผลิต (Ahmad, 1996)

ใบที่นิยมใช้เรียกว่า “ปันตันวันกิ (Pandan Wangi)” หรือเตยหอมซึ่งเป็นที่ต้องการสูง ในการทำตะกร้าหรือหัตถกรรมอื่นต้องใช้ทักษะอย่างมาก ความอดทน และความพิถีพิถัน ขบวนการผลิตเริ่มต้นจากเอาหนามใบออก ขูดให้ใบนิ่มจนดัดงอได้ มัดเป็นพ่อนำไปต้มแล้วตากให้แห้ง จากนั้นกรีดหนามออกด้วยใบมีดแหลมอีกครั้ง ถากให้เป็นแผ่นบางๆ แล้วนำไปต้มเป็นครั้งที่สอง ทิ้งไว้ในหม้อน้ำ 2 วัน ก่อนนำไปตากแห้งอีก 2-3 วัน จนกระทั่งได้แผ่นสีขาว จากนั้นไปย้อมเป็นสีต่างๆ ด้วยการต้มในน้ำสีที่กำลังร้อน ยกใบมาแผ่บนพื้น ตากแดดจนแห้ง การขึ้นโครงฝาชีใช้ก้านตันจากซึ่งหาได้ตามริมฝั่งแม่น้ำ จากนั้นตัดใบที่มีสีต่างๆ ให้ได้ขนาดความยาวตาม

ต้องการ แล้วนำมาซ้อนทับกันบนโครงฟาสีตามรูปแบบที่ต้องการ ใบจะถูกเย็บด้วยกันจนกระทั่งหนาและแน่น การเย็บต่อกันใช้ก้านใบมะพร้าวเดินเส้นเข้าด้วยกันจนดูเทอะทะ บ้างเป็นทรงสี่เหลี่ยม บ้างเป็นทรงกลมหรือโดม ช่างจะสอดสีเส้นสร้างสรรค์ลวดลายตามจินตนาการ บ้างหุ้มผ้าแพรสี ตกแต่งด้วยกำมะหยี่ ดอกดวงสำเร็จรูปเป็นลายดอกไม้สีเส้นต่างๆ เพิ่มความสวยงาม

ภาพประกอบที่ 1 การขึ้นลายและลายดอกตกแต่งหัตถกรรมผ้าสี

2) เครื่องโลหะ กริช

การทำเครื่องโลหะกริชเป็นอีกหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับวิถีคนหมู่บ้านน้ำมายาวนาน ปัจจุบันศิลปหัตถกรรมนี้ยังอนุรักษ์ กริชจัดเป็นศิลปหัตถกรรมอันโดดเด่นในวัฒนธรรมมลายูมุสลิม มีลักษณะเป็นอาวุธ แม้มีประวัติระบุแหล่งกำเนิดจากหมู่เกาะอินโดนีเซีย แต่ไม่มีหลักฐานยืนยันนัก นับตั้งแต่อดีตไม่มีอาวุธใดที่มีชื่อเสียงของหมู่บ้านน้ำได้เท่ากับการกริช ในหมู่บ้านน้ำมีช่างผลิตกริชที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษด้วยใบมีดที่คมกริบจึงเป็นที่ชื่นชอบทั้งพระบรมวงศานุวงศ์และสามัญชนทั่วไป กริชกลายเป็นวัตถุที่ล้ำค่า นอกจากอาวุธแล้วยังเป็นสัญลักษณ์ของราชวงศ์สุลต่านในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 13 และสมัยต่อมา มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับการกำเนตกริชมากมาย ในหมู่บ้านน้ำกริชปรากฏอยู่ในตำนาน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเหนือธรรมชาติ (The Brunei Times, 2010)

กริชแตกต่างจากมีดหรืออาวุธอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการก่อกำเนิดหรือลักษณะใบมีดที่คงออกเป็นหยัก แต่เมื่อนับจะพบเป็นเลขคู่เสมอ โดยปกติแล้วใบมีดได้รับการป้องกันสิ่งสกปรกโดยสวมลงในฝัก ปลอกฝักมีดเรียกว่า “ปามูร์ (Pamur)” หรือ “กูรา (Kurau)” รูปแบบฝักขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของโลหะหรือวัสดุต่างๆ ที่ใช้ในการผลิตที่จะเสริมความแข็งแรงให้กับใบมีดและดูน่าเกรงขาม หมู่บ้านน้ำยั้งเป็นแหล่งทำกริชที่ใช้ในราชสำนักที่เรียกว่า “กริชสุลา (Kris Sula)” เพื่อนำมาใช้ลงโทษผู้กระทำผิด (Yunos, 2009) การทำกริชออกมาแต่ละชิ้นต้องใช้ทักษะการตัดและตีโลหะที่เยี่ยมยอด ผ่านการเรียนรู้และทักษะการปฏิบัติเป็นปีๆ ภูมิปัญญาในการทำกริชมักเก็บเป็นความลับที่ส่งผ่านจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่น มีสมาชิกของครอบครัวเพียงไม่กี่คนเท่านั้นที่ได้รับการถ่ายทอด แหล่งใหญ่ที่มีผู้เชี่ยวชาญด้านกริช มีด พร้าและอาวุธอื่นๆ อันเก่าแก่คือหมู่บ้านปันไดเบอซี (PandaiBesi) ในเขตตำบลบุงรังปันกัน เหตุนี้หมู่บ้านน้ำบางจึงถูกขนานนามหมู่บ้านตีเหล็กด้วย

ขั้นตอนของการทำกริชในปัจจุบันไม่แตกต่างจากอดีตมากนัก จะต่างกันที่มีเครื่องมือทันสมัยมากขึ้น ใบมีดกริชทำขึ้นจากแร่เหล็กต่างๆ กัน ที่ต้องใช้ความร้อนใช้ค้อนทุบตีแผ่นเหล็กจนแบน จากนั้นนำมาขัดถูจนเรียบ ใบมีดที่ขัดเสร็จแล้วนำมาแช่น้ำส้มสายชูอย่างน้อย 24 ชั่วโมงก่อนนำมาใช้ ด้ามจับทำด้วยไม้เนื้อละเอียดทนทาน ช่างจะออกแบบให้สวยงามดึงดูดใจ คุณลักษณะกริชของหมู่บ้านน้ำคือด้ามจับขยับได้ ในหมู่บ้านน้ำใช้ไม้ 2 ประเภทคือ ไม้จากต้นกุลิมปาปา (Kulimpapa) และต้นฮาसानา (Hasana) ระยะเวลาใช้นิยมใช้เขาสัตว์ งาช้าง หรืออื่นๆ มีพ่อค้าหรือนักสะสมนำของมีค่ามาประดับตกแต่ง ทำให้สวยงามมากกว่าที่จะเป็นอาวุธ จนภายหลังดูเหมือนว่าการใช้เขาสัตว์หรืองาช้างมาทำด้ามและฝักกริช การตกแต่งเป็นเรื่องปกติ ปัจจุบันยามสังคมปกติไม่เห็นกริชมากนัก มีบ้างในงานพิธีมงคลซึ่งผู้ชายนิยมเห็นกริชไว้ที่เอว สะท้อนถึงคตินิยมที่ดูเหมือนจะสูญหายแต่ก็พยายามอนุรักษ์ไว้จากการสอบถามผู้ใหญ่บ้าน การทำกริชหรืองานโลหะซึ่งมีมากในหมู่บ้านได้หายไปจากหมู่บ้าน ดังคำสัมภาษณ์นี้ “แต่ก่อนหมู่บ้านปาไค เบซิมี่ช่างกริช ช่างเหล็กแต่เดี๋ยวนี้หายหมดแล้ว เป็นเพราะสังคมเปลี่ยนแปลง คนไปหาซื้อตามร้านค้าทั่วไป”

(Bengiran, 2559: สัมภาษณ์) ปัจจุบันแหล่งผลิตในหมู่บ้านน้ำไม่ว่ากริช มีดพร้าลดลงมาก มาจากสาเหตุสองประการคือ การจัดการของรัฐที่ต้องการย้ายฐานไปรวมไว้ในเดียวกันคือศูนย์อบรมศิลปหัตถกรรมบรูไน และสาเหตุจากคนหมู่บ้านน้ำไม่คิดจะผลิตเอง เพราะรายได้ไม่จูงใจเท่ากับอาชีพอื่นๆ (Ahmad, 1996)

ภาพประกอบที่ 2 กริช
แบบต่างๆ ของหมู่บ้าน
ที่มา: Ahmad (1996)

ภาพประกอบที่ 3 ผ้าทอแบบ Jongsarat
ซึ่งมีชื่อเสียงของหมู่บ้านนี้

3) ผ้าทอ

หมู่บ้านน้ำจัดเป็นแหล่งกำเนิดผ้าทอ และแหล่งผลิตผ้าทอชั้นนำของประเทศบรูไนดารุสซาลาม ในอดีตเป็นแหล่งผลิตผ้าในราชสำนัก หากปัจจุบันการทอผ้าเหลือน้อยลง ผ้าทอแห่งนี้ได้รับการประกันคุณภาพของอุตสาหกรรมในภูมิภาคนี้ มาหลายศตวรรษ นับเป็นความภาคภูมิใจในงานฝีมือโบราณนี้ ปัจจุบันยังคงเก็บรักษาเครื่องทอรุ่นเก่าไว้ที่ศูนย์เรียนรู้หมู่บ้านน้ำหรือกัมปงไอร์ มีเอกสารบันทึกถึงการทอผ้าในหมู่บ้านน้ำ ซึ่งย้อนไปถึงสมัยสุลต่านโบเกียะห์ ใน ปี ค.ศ.1485-1524 นักเดินทางตะวันตกได้กล่าวถึงความสวยงามของผ้าทอ (Ahmad, 1996) ปัจจุบันมีเทคโนโลยีใหม่ๆ ช่วยในการผลิตแต่ความละเอียดอ่อนยังน้อยกว่าแบบโบราณ ทำให้ผ้าทอดู
ปีที่ 14 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2565

ด้อยค่าจนเป็นที่กังวลของภาครัฐ จึงได้จัดตั้งศูนย์เรียนรู้การทอผ้าแบบโบราณในศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรมบรูไน โดยพยายามอนุรักษ์การผลิตแบบเดิมที่ได้รับการถ่ายทอดกันมา ให้อนุชนรุ่นหลังเกิดความภาคภูมิใจ มีจิตสำนึกที่จะอุทิศให้กับงานศิลปะ

ผ้าทอเป็นงานซึ่งต้องใช้ทักษะผ่านรุ่นสู่รุ่น แสดงถึงความอดทน ความรักในงานฝีมือ โดยนำไปใช้สอยต่างๆ กัน ผลิตเป็นเสื้อคลุมหรือผ้าโสร่ง สะท้อนค่านิยมและรูปแบบของศิลปะมลายูมุสลิม วิถีชีวิตในหมู่บ้านน้ำเมื่อฝ่ายชายออกไปหาปลา ผู้หญิงส่วนมากร่วมกลุ่มกัน ฝึกฝนฝีมือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ให้คำแนะนำซึ่งกันและกัน เมื่อมีอุปสรรคเกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม การตัดผ้า และเครื่องมือที่ใช้ ความสามัคคีปรองดองนั้นนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นกิจกรรมทางศิลปะ ประกอบกับอาศัยอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมธรรมชาติและศาสนาอิสลามซึ่งหยั่งลึก การรวมกลุ่มยังช่วยออกแบบลายผ้าทอต่างๆ ร่วมกัน ลวดลายส่วนมากเลียนแบบพืชพันธุ์ท้องถิ่น เช่น ใบไม้ ดอกไม้ บางชิ้นผสมดินเงินดินทองสร้างลวดลาย แต่ไม่ค่อยพบลายสัตว์ เพราะขัดกับจารีตอิสลาม

วิธีการผลิตผ้าทอเริ่มต้นจากการเลือกใยฝ้ายสีต่างๆ ตามรูปแบบลายที่ต้องการ แล้วนำมามัดบนเครื่องทอ ปัจจุบันเส้นใยจำนวนมากนำเข้าจากประเทศญี่ปุ่น เส้นด้ายมีสองแนวคือเส้นพุ่งกับเส้นยืน ซึ่งเส้นยืนเข้าไปยังตะกอ และพืม โดยมีกระสวยนำเส้นพุ่งให้เกิดการถักทอ หน้ากว้างของผ้าจะขึ้นกับการเส้นยืน มีระหว่าง 1,200 ถึง 1,500 เส้น การยกตะกอจะทำให้เส้นยืนแยกออกเพื่อสอดเส้นพุ่งเกิดลวดลายสลับกันไปมา บางครั้งอาจสอดด้ายดินเงินดินทองที่เรียกว่าฝ้ายกดิน ตะกออาจมีหนึ่งหรือสี่ตะกอผ้าแต่ละผืนกว้างประมาณ 80 เซนติเมตร ยาวประมาณ 2.2 เมตร ใช้เวลาทอราว 10 ถึง 15 วัน ลวดลายผ้ามีหลายแบบ เช่น แบบสุคเมนเดอร่า (Sukmaindera) แบบสิปูกู (Sipugut) แบบเคนเบอร์ากิเบิรตาบูร์ (Kain Beragi Bertabur) แบบอาหรับกาเกติ (Arab Gagati) แบบเคนเบิรตาบูร์ (Kain Bertabur) ที่มีชื่อเสียงที่สุดและรู้จักดีคือแบบจงซารัต (Jongsarat) (Novaini, 2016) เป็นแบบที่ทำกันมาเนิ่นนานหลายศตวรรษสะท้อนให้เห็นถึงทักษะ, ความงามของศิลปะและฝีมือที่มีคุณภาพ ปัจจุบันมักถูกสวมใส่ในงานราชพิธี โดยเฉพาะพิธีสุลต่านสวมมงกุฏ

งานพิธีแต่งงาน บางครั้งยังใช้เป็นบุผนังหรือตกแต่งห้อง หรือมอบเป็นของขวัญของฝากของระลึกสำหรับการมาเยือน

การถ่ายทอดมรดกศิลปหัตถกรรม

การถ่ายทอดศิลปหัตถกรรมในหมู่บ้านนี้มี 2 ลักษณะคือ การถ่ายทอดตามอัยยาศัยในชุมชน กับการถ่ายทอดในระบบสถาบัน ดังนี้

การถ่ายทอดตามอัยยาศัย

ศิลปหัตถกรรมต่างๆ ยังมีการสืบทอดภายในครอบครัวจากรุ่นสู่รุ่น ด้วยวิธีการที่หลากหลาย ในอดีตคนหมู่บ้านนี้มีการถ่ายทอดกันภายในครอบครัวและเพื่อนบ้าน ด้วยการเลียนแบบ ลองผิดลองถูก ดูการสาธิต ฟังอธิบายแล้วปฏิบัติจริง ดังคำสัมภาษณ์ว่า “ฉันสอนวิธีทำตะกร้า เด็กๆ ดูวิธีทำของฉัน แล้วเลียนแบบ” (Rosmil, 2016) ตามจารีตอิสลามการให้ความรู้แก่คนที่ไม่รู้ถือเป็นกุศลแรงกล้า เป็นโลกทัศน์ที่เจริญงอกงาม การให้ความรู้แก่คนในครอบครัวและเพื่อนบ้านเป็นการเสริมส่งสัมพันธ์ภาพที่ดีงามระหว่างพี่น้องมุสลิม การถ่ายทอดความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาเป็นการแสดงความศรัทธาและแสวงหาความพึงพอใจจากพระเจ้า ที่ไม่ได้เจือปนด้วยแรงจูงใจด้านวัตถุหรืออำนาจ การถ่ายทอดโดยสาธิตมักพบในงานศิลปหัตถกรรมทุกแขนงนำมาสู่การเลียนแบบและปฏิบัติจริง การเรียนรู้ในชุมชนไม่แยกชีวิตออกจากกัน วังวนอยู่ในหมู่บ้านและสืบทอดมายังรุ่นใหม่ หากแปลกแยกก็ด้วยอิทธิพลสังคมสมัยใหม่ “ฉันจะบอกเขา ถึงวิธีการทำ แต่เขาไม่ค่อยสนใจ เอาเวลาไปเรียนหนังสือดีกว่า” (Armani, 2016) กล่าวคือการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมในโลกสมัยใหม่มีปัญหา บุตรมีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากกว่ายึดอาชีพสืบทอดจากบรรพชน การถ่ายทอดเพื่อการอนุรักษ์จึงมีลักษณะผ่อนปรนตามสภาพการณ์ แต่หากรัฐไม่จัดการมรดกศิลปหัตถกรรมดังกล่าวก็อาจเสื่อมสลายในไม่ช้า ปัจจุบันเมื่อก้าวสู่โลกสมัยใหม่ มรดกวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลง บางอย่างสูญหายไป บางอย่างยังคงผลิตแต่เปลี่ยนวัสดุ หรือวิธีการใหม่ๆ ปัญหาความเสื่อมเกิดจากหลายปัจจัย ช่างศิลปหัตถกรรมมีอายุมามากขึ้น อนุชนรุ่นหลังไม่สนใจงานศิลปหัตถกรรมเพราะ

สร้างรายได้น้อย ไม่มั่นคง ขณะที่การทำงานในภาคราชการมั่นคงกว่า ด้วยความเกรงกลัวมรดกศิลป์เหล่านี้จะสูญหาย รัฐบาลบรูไนจึงตั้งหน่วยงานเฉพาะขึ้นมาจัดการ ประกอบกับรัฐมีความต้องการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในหมู่บ้านน้ำ โดยเล็งเห็นว่าการอนุรักษ์มรดกศิลปหัตถกรรมช่วยส่งเสริมรายได้ ทั้งยังกระตุ้นการท่องเที่ยว และภาพลักษณ์ของหมู่บ้านน้ำให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง

การถ่ายทอดในระบบ

รัฐบาลบรูไนได้จัดตั้งสถาบันขึ้นมาดูแลและรับผิดชอบด้านการถ่ายทอดมรดกศิลป์เรียกว่า “ศูนย์ฝึกอบรมศิลปหัตถกรรมบรูไน (Brunei Arts and Handcrafts training Centre)” โดยขึ้นตรงกับสำนักพระมหากษัตริย์หรือสุลต่านบรูไน สุลต่านเห็นความสำคัญของศิลปหัตถกรรมที่จะช่วยเพิ่มความตระหนักรู้ถึงรากเหง้าของตน ในอดีตแต่ละหมู่บ้านในหมู่บ้านน้ำเป็นแหล่งผลิตงานศิลปหัตถกรรมหลายชนิด ดังเช่น หมู่บ้านสุโงเกดายัน หมู่บ้านลูรงซิกูนา สุโงเกดายันเป็นแหล่งผลิตผ้าทอ หากปัจจุบันประชาชนย้ายออกไปหมดสิ้น ตามนโยบายรัฐที่ต้องการปรับปรุงทัศนียภาพรอบมัสยิดหลวงและตำหนักดารุสซาลาม (สถานที่กษัตริย์องค์ที่ 28 สวรรคต) จึงจำเป็นอนุรักษ์ผ้าทอที่เคยสนองราชสำนักมาแต่อดีต เครื่องทองเหลืองมีแหล่งผลิตอยู่ที่สุโงเกดายัน และหมู่บ้านอูจิง (Haji Ibrahim, 1971) เครื่องโลหะชนิดปิ่นหล่อ ฆ้อง เครื่องดนตรีผลิตในหมู่บ้านสุโงเกดายัน งานเหล่านี้ใช้ในพิธีกรรม งานประเพณี หรือแสดงสถานภาพบุคคล บ้างแลกเปลี่ยนหรือแจกจ่ายในงานแต่งงาน เครื่องเงินมีแหล่งอยู่ในหมู่บ้านปันไคมาส (Pandai Mas) ผลิตที่สุบบูห์ แจกัน พัด ไห ขาม และหอก เครื่องเหล็กประเภทกริช หอก ดาบ ผลิตอยู่ในหมู่บ้านบันไดเบซี (Bandai Besi) ผลิตผลเหล่านี้รัฐตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญต่อประเทศชาติ ทั้งช่วยเสริมมูลค่าของชุมชนโบราณและแหล่งผลิตศิลปะให้แก่ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น นำมาสู่การอนุรักษ์และพัฒนา ด้วยรูปแบบต่างๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม สร้างกระบวนการเรียนรู้ จัดฝึกอบรมหรือนำมาจัดแสดงตามแหล่งเรียนรู้ต่างๆ

การตั้งศูนย์ไม่เพียงสำคัญต่อการเผยแพร่ความรู้ ยังกระตุ้นให้เกิดการซื้อขายสินค้าเพื่อสร้างรายได้แก่ชุมชน เสริมเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง รัฐบาลบรูไนตระหนักถึงความก้าวหน้าของวิทยาการสมัยใหม่ ซึ่งส่งผลต่อความเสื่อมสลายของงานช่างโบราณ ขณะเดียวกันก็มองเห็นประโยชน์จากการท่องเที่ยวที่จะช่วยอุดหนุนสินค้าภายในศูนย์ นับแต่การเปิดคลังน้ำมันในบรูไน เศรษฐกิจบรูไนดีขึ้นมาก ผู้คนทำงานฝีมือไปรับจ้างทำงาน รับเงินเดือนจากสถานประกอบการต่างๆ การตั้งศูนย์ก็เพื่อดึงคนให้หันมาสนใจงานฝีมือ รัฐสร้างแรงจูงใจด้วยวิธีการต่างๆ ประชาชนชาวหมู่บ้านนำให้ความร่วมมือด้วยดีจากการดำเนินงานของรัฐ ประกอบกับพลังศรัทธาต่อสุลต่าน ความปรารถนาให้ศิลปะประจำชาติดำรงอยู่ต่อไปและเสริมสร้างรายได้แก่ชุมชน

การจัดตั้งศูนย์อบรมศิลปหัตถกรรม รัฐบาลบรูไนมีเป้าหมายหลัก 3 ประการ ประการแรกส่งเสริมให้ประชาชนสำนึกในมรดกวัฒนธรรมของตนเกิดความกระตือรือร้น สนใจสืบสานในการผลิตศิลปหัตถกรรม เห็นคุณค่าของงานช่าง อันนำไปสู่การหวงแหนอนุรักษ์ ทั้งนี้รัฐพยายามอำนวยความสะดวกด้านต่างๆ เพื่อจูงใจในประชาชน โดยเฉพาะบุตรหลานคนหมู่บ้านน้ำหรือกัมปงไอรูไฝรู้ไฝศึกษา และรับการสืบทอดภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ประการที่สองเป็นการจัดคอร์สฝึกอบรมให้แก่เด็กและเยาวชน ผู้สนใจงานช่าง โดยผู้อบรมไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ งานช่าง 5 แผนกสาขา เพื่อให้สามารถนำไปต่อยอดประกอบธุรกิจของตนเอง ประการที่สามเป็นการเผยแพร่ศิลปหัตถกรรมของบรูไนให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น และส่งเสริมให้เกิดการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ (Brunei Arts and Handcrafts Training Centre, 2010)

ศูนย์ดังกล่าวเริ่มก่อตั้งตั้งแต่ปี ค.ศ. 1947 จากกลุ่มช่างเงินในเขตสุไหงเกอฮายัน ซึ่งขึ้นบกมาทำธุรกิจเครื่องเงินขนาดเล็กๆ บนถนนโรเบิร์ตในเมืองบันดาเสรีเบกาวันซึ่งห่างกันเพียงเล็กน้อย โดยตั้งชื่อกลุ่มว่า “Pusat Kesenian dan Pertukangan Tangan Brunei” แปลเป็นภาษาไทยคือ ศูนย์ศิลปหัตถกรรมบรูไน (Brunei Art and Handicrafts Trainning Centre) หรือ BAHTC จุดมุ่งหมายเริ่มแรกคือบ่มเพาะงานช่างและส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้แก่เด็กเยาวชนรุ่นใหม่

ขณะเดียวกันจัดแสดงผลิตรภัณฑ์เผยแพร่ความรู้และจัดจำหน่าย หลังจากนั้นได้รับความร่วมมือด้วยดีจากช่างฝีมือแขนงอื่นๆ ที่รวมกำลังผลิตและจำหน่าย เมื่อได้รับการสนองจากผู้บริโภคจึงเปิดสาขาใหม่ที่เขตซีเรีย อันเป็นแหล่งผลิตน้ำมันขนาดใหญ่ ในปี ค.ศ.1951 ในรัชสมัยของสุลต่านองค์ที่ 28 คือสุลต่านมุดอโอมาร์อาลีไซฟุดดินที่ 3 พระองค์เห็นความสำคัญของศูนย์ที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมในอนาคตได้เชิญช่างฝีมือมาร่วมปรึกษาหารือเพื่อยกระดับเป็นหน่วยงานระดับชาติ พร้อมสนับสนุนด้านงบประมาณ สร้างเครือข่ายความร่วมมือเชิงธุรกิจให้มีขนาดใหญ่ ส่งคนไปศึกษาดูงานที่วิทยาลัยศิลปะในอังกฤษ (Binchin, 1998) ต่อมาในปี ค.ศ.1975 ศูนย์ย้ายมาอยู่บริเวณหมู่บ้านเปอร์บินดาฮันเบรากัส (Perpindahan Berakas) ซึ่งห่างออกไปราว 8 กิโลเมตรจากกรุงบันดาเสรีเบกาวัน จัดตั้งการบริหารในรูปคณะกรรมการ การรวมศูนย์ทำให้มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว จนในปี ค.ศ. 1984 ซึ่งตรงกับวันเอกราชของบรูไน ศูนย์ย้ายมาตั้งในตำแหน่งปัจจุบัน ริมแม่น้ำบรูไนที่สามารถมองเห็นภูมิทัศน์ของหมู่บ้านน้ำหรือกัมปงไอร์ได้อย่างชัดเจน (Najla, 2016)

พัฒนาการของศูนย์อบรมจะเห็นว่ามิจุดเริ่มต้นจากคนในหมู่บ้านน้ำเอง สะท้อนการเห็นคุณค่าของศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะเกิดขึ้นได้ต้องให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าด้วยตนเอง รัฐมีหน้าที่ขับเคลื่อนหรือสนับสนุนให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น การย้ายมาอาคารแห่งใหม่ริมฝั่งแม่น้ำบรูไน รัฐพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของงานช่างเหล่านี้กับวิถีชีวิตคนหมู่บ้านน้ำ และความสะดวกของนักท่องเที่ยว ในการเดินทางไประหว่างหมู่บ้านน้ำกับศูนย์การอบรม การจัดตั้งในบริเวณเดียวกันก็เพื่อหลอมรวมจิตวิญญาณของงานช่างท่ามกลางบรรยากาศของหมู่บ้านในย่านประวัติศาสตร์บรูไน การออกแบบสถาปัตยกรรมของศูนย์ได้รับแรงบันดาลใจจากลักษณะบ้านในหมู่บ้านน้ำ ประกอบกับภาพถ่ายโบราณ นำส่วนที่เรียกว่า “Bumbung Atap” ซึ่งมีลักษณะคล้ายหางของเรือไทยภาคกลางมาประยุกต์ใช้กับอาคาร นำบางส่วนของกรีซ กลองโบราณมาเสริมแต่งเป็นลวดลายตามอาคาร อาคารมีลักษณะท้องถิ่นประยุกต์ สูง 10 ชั้น หากภายในออกแบบตกแต่งด้วยรูปแบบทันสมัย โดยแบ่งเป็นสัดส่วนเพื่อจำแนกงานศิลปหัตถกรรมแต่ละแผนก

ปัจจุบันแบ่งเป็น 5 แผนกคือ 1) แผนกผ้าทอ 2) แผนกเครื่องเงิน 3) แผนกเครื่องไม้ แกะสลัก 4) แผนกเครื่องทองเหลือง 5) แผนกสานและหมวก แต่ละสาขাজัดพื้นที่แสดงนิทรรศการ สาธิตกระบวนการผลิต และจัดจำหน่าย การตั้งศูนย์อบรมนี้ เกี่ยวโยงกับการท่องเที่ยวอย่างน้อยให้นักท่องเที่ยวอุดหนุนสินค้า รัฐบาลไม่มีนโยบายส่งผลิตภัณฑ์ไปจำหน่ายต่างประเทศ มีเฉพาะที่ศูนย์นี้เท่านั้น

ปัจจุบันมีผู้สนใจขอรับการถ่ายทอดมรดกศิลปจำนวนมาก ทั้งนี้ต้องผ่านการคัดเลือก ทั้งข้อเขียนและสัมภาษณ์ ผู้สมัครต้องเป็นชาวบรูไนโดยกำเนิด อายุไม่เกิน 35 ปี ผ่านการศึกษาอย่างน้อยระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ใช้เวลาศึกษา 3 ปี สำเร็จแล้วจะได้รับประกาศนียบัตรวิชาชีพ การถ่ายทอดในปีแรกๆ เป็นการปูพื้นฐานความรู้ ทักษะพื้นฐานและศิลปะตามประเพณี ปีที่สองเป็นการขยายความรู้ สำนวจตนเอง แสวงหาเทคนิควิธีการต่างๆ เพื่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ปีที่สามพัฒนา ต่อนำไปสู่การผลิตต้นแบบ สร้างโครงการงานจากการออกแบบของตนเอง

ผู้รับการถ่ายทอดหรืออบรมต้องได้รับความยินยอมจากผู้ปกครองและ เซ็นสัญญากับรัฐบาลบรูไน การทำสัญญานี้เพื่อเป็นพันธะว่าบุตรหลานจะมีความ อุตสาหะอบรมจนประสบผลสำเร็จ รับผิดชอบ 40 คนเท่านั้น ไม่มีธรรมเนียมค่าลง ทะเบียน ผู้เข้าอบรมได้รับเงินเดือนประจำในอัตราเดือนละ 335 ดอลลาร์บรูไน (ประมาณ 8,800 บาท) ผู้ถ่ายทอดวิชาหรือวิทยากรอบรมล้วนเป็นช่างฝีมือที่ได้รับการยอมรับ ในระยะแรกอาศัยช่างจากหมู่บ้านน้ำ ภายหลังช่างเหล่านี้อายุมากขึ้น จึงอาศัยผู้ที่เคยผ่านอบรม หรือรุ่นพี่อบรมให้รุ่นน้อง บางแขนงจ้างช่างฝีมือจาก ภายนอก เช่น ช่างกริชจากมาเลเซีย ช่างไม้แกะสลักจากอินโดนีเซีย การถ่ายทอด มรดกศิลปหัตถกรรมยังต้องพิจารณาทางการตลาด วางแผนระบบจัดการเพื่อให้เกิด ความน่าเชื่อถือของผู้บริโภคสินค้า สรรหาวัสดุอุปกรณ์ที่มีคุณภาพ อย่างไรก็ตาม น่าสังเกตว่างานช่างเหล่านี้ปรับตามความต้องการของตลาดมากขึ้น ศูนย์แบ่ง โครงสร้างออกเป็นฝ่ายบริหาร ฝ่ายออกแบบ ฝ่ายการตลาด ฝ่ายประชาสัมพันธ์ และ ฝ่ายฝึกอบรม คณะกรรมการบางคนดำรงตำแหน่งอยู่ในคณะกรรมการพัฒนา เศรษฐกิจ เพื่อช่วยเสริมความเข้มแข็งของงานช่าง ผลงานศิลปหัตถกรรมของผู้รับ

อบรมหากจำหน่ายได้ในปีแรกๆ ต้องเสียค่าบำรุงให้ศูนย์ร้อยละ 10 แต่หากอยู่ในปีสุดท้ายซึ่งมีความเชี่ยวชาญแล้ว ต้องเสียค่าบำรุงร้อยละ 50 ของราคาผลผลิตที่จำหน่ายได้ ในภาวะที่การท่องเที่ยวกำลังเติบโตมีการส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเข้าชมนิทรรศการและเรียนรู้ศิลปหัตถกรรมของบรูไน ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “ศูนย์อบรมงานช่างฝีมือมีบทบาทสำคัญต่อการฟื้นฟูงานช่างโบราณ และกระตุ้นการท่องเที่ยวให้รู้จักศิลปะของบรูไนมากขึ้น” (Shan, 2016)

ข้อมูลข้างต้นยังช่วยสะท้อนถึงวิถีชีวิตมลายูมุสลิมบรูไนในโลกสมัยใหม่ที่กลายเป็นผู้ผลิตสินค้าวัฒนธรรมเพื่อสนองกลุ่มบริโภคนิยม สะท้อนการเปลี่ยนแปลงด้านศิลปหัตถกรรม ซึ่งแม้สืบสานวัฒนธรรมดั้งเดิม แต่หากตกอยู่ในกระแสนิยมของตลาด มีแผนงานอนุรักษ์ก็ไม่อาจหยุดยั้ง มรดกวัฒนธรรมนำมาประดิษฐ์ใหม่สู่รูปแบบที่สังคมต้องการเสมอ ปัจจุบันมรดกศิลปวัฒนธรรมไม่น้อยถูกรวบรวมภายในศูนย์ศิลปหัตถกรรมบรูไน บางแขนงยังคงอยู่ในหมู่บ้านน้ำ เช่น การทำผ้าคลุมศีรษะของสตรี การทำฝาชี แสดงถึงมรดกวัฒนธรรมที่กำลังถดถอยจากหมู่บ้านจำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือจากรัฐ วิธีการผลิตศิลปหัตถกรรมดำรงอยู่เพราะได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวตามหมู่บ้าน เป้าหมายผู้บริโภคสินค้าวัฒนธรรมของศูนย์อาจแยกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่ซื้อไปใช้ประโยชน์โดยแท้ ใช้สอยเพื่อตนเอง เช่น หมวกไว้สวมใส่ กับกลุ่มที่ซื้อเพื่อเป็นของระลึก ใส่ตู้โชว์หรือแจกจ่ายแก่ญาติมิตรสหาย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวต่างชาติ

อภิปรายผล

ผลจากการศึกษาวิถีการผลิตศิลปหัตถกรรมในหมู่บ้านน้ำ สะท้อนถึงวิถีการผลิตอย่างน้อยเป็นการปรับตัวตามระบบนิเวศน์ของชุมชน การมีสภาพแวดล้อมที่ห้อมล้อมด้วยน้ำก่อให้เกิดวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาตนเอง การจัดหาสิ่งของเครื่องใช้เครื่องมือ ที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ ดังเช่น การทำฝาชี ที่ใช้ใบเตยจากป่าชายเลน ใกล้ๆ หมู่บ้านน้ำ สอดคล้องกับแนวคิดของ Mohd Jaafar (2013) รัฐมนตรีกระทรวงวัฒนธรรมบรูไนที่เห็นว่า บรูไนมีทุนทางธรรมชาติมากมาย ป่าฝนเขตร้อนอุดมสมบูรณ์

ธรรมชาติเหล่านี้หล่อหลอมให้เกิดวิถีการผลิต ไม่ว่าจะเป็นการทำเรือ การตีโลหะเงิน เป็นเครื่องใช้ การทอผ้า ตลอดจนการสานตะกร้า และเห็นว่ามรดกศิลป์ต้องมียุทธศาสตร์ความคิดสร้างสรรค์และมีผู้ประกอบการ จึงจะสร้างโอกาสเติบโตอย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตามวิถีธรรมชาติที่เปลี่ยนไปก็ทำให้มีการปรับเปลี่ยนวัสดุใหม่ๆ ตามที่สจิวต (Steward) (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2552) ที่เห็นว่าวิวัฒนาการของวัฒนธรรมเกิดจากปัจจัยพื้นฐาน อย่างน้อยคือความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ในอดีตสภาพแวดล้อมธรรมชาติเป็นตัวกำหนดชีวิตมนุษย์ แต่เมื่อเทคโนโลยีก้าวหน้าขึ้น ก็มากำหนดชีวิต ทำให้มนุษย์ต้องปรับกับสภาพแวดล้อมแบบใหม่ ด้านผ้าทอเป็นวิถีการผลิตที่เกิดจากวิถีชีวิตผู้หญิงชานน้ำ ซึ่งเมื่อฝ่ายชายออกไปหาปลา ผู้หญิงส่วนมากรวมกลุ่มกันฝึกฝนการทอผ้า แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เมื่อเทคโนโลยีก้าวหน้า ประกอบกับผ้าจากโรงงานเข้ามาแทน ทำให้การผลิตผ้าทอน้อยลง สุลต่านทรงห่วงใยต่อการเสื่อมถอย เพราะผ้าทอที่หมู่บ้านน้ำเป็นแหล่งทอประจำราชสำนัก ที่สะท้อนวิถีภูมิปัญญาโบราณ เหตุจึงประสงค์ให้จัดตั้งศูนย์อนุรักษ์มรดกผ้าทอร่วมกับศิลปะอื่นๆ ที่หลอมรวมศาสนาอิสลามมาเป็นหลักในการส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรม และผ่อนปรนตามโลกสมัยใหม่ที่ไม่ใช่เพื่อใช้เท่านั้น แต่มีการจำหน่าย เพื่อเสริมความเข้มแข็งของหมู่บ้าน สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Mansurnoor (2012) ที่ระบุว่ารัฐบาลรัฐในบูรณาการการดำเนินงานบูรณาการศาสนาอิสลามกับการรักษามรดกทางวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด ให้ก้าวข้ามไปข้างหน้าอย่างราบรื่น มีส่วนร่วมในโลกาภิวัตน์ พร้อมขับเคลื่อนฐานรากให้เข้มแข็งซึ่งเอบกอดไว้ด้วยวัฒนธรรม

การถ่ายทอดมรดกทางศิลปวัฒนธรรมทั้งตามอัธยาศัยและในสถาบันช่วยสะท้อนการนำภูมิปัญญาศิลปะ ซึ่งกระจัดกระจายมาจัดให้เป็นระบบและเอกภาพ โดยรัฐเห็นว่าการสืบทอดมรดกศิลปวัฒนธรรมสู่คนรุ่นใหม่ อย่างเป็นระบบ ถ่ายทอดความรู้จะเสริมการพัฒนาและความมั่นคงแก่ประเทศ และเสริมอัตลักษณ์แห่งชาติ ดังที่ตรีพลูศักดิ์ เอกโรจนกุล (ม,ป,ป,) เห็นว่ากิจกรรมการสืบทอดรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม อันได้แก่ การแบ่งปันและการสืบทอดได้เสริมปัจจัยด้านความมั่นคง ค่านิยมที่ฝังรากลึกในชุมชนส่งเสริมให้เกิดการมีอัตลักษณ์

ร่วมกันและความเคารพตนเอง ตลอดจนการสร้างโอกาสใหม่เพื่อให้เกิดการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์และการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจ การถ่ายทอดมรดกศิลปวัฒนธรรมตามอัตลักษณ์ส่วนใหญ่เป็นการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ตามวิถีการของชาวบ้าน เมื่อคนแวดล้อมเห็นช่างทำงานแทรกซึมไปที่ละน้อย จนเข้าใจกระบวนการ สะท้อนการเรียนรู้แบบครูพักลักจำ ซึ่งมักเกิดขึ้นในวิถีการผลิตแบบครอบครัวไม่ว่าสังคมใดก็ตาม อย่างไรก็ตาม การถ่ายทอดศิลปหัตถกรรมในบรูไนก็ช่วยสะท้อนความมีเหตุผล (Rationality) ในภาวะโลกสมัยใหม่ สอดคล้องกับแนวคิดของ Weber (สุรางค์ จันทวานิช, 2558) ที่เห็นว่าความมีเหตุผลคือการกระทำอย่างมีเป้าหมาย ดังนั้นการส่งเสริมการถ่ายทอดศิลปหัตถกรรมจึงไม่ใช่สิ่งเลือนลอย หากมีเป้าหมายคือการกระตุ้นเศรษฐกิจของชาติ การขับเคลื่อนอุตสาหกรรมท่องเที่ยวบรูไน โดยยกระดับมรดกวัฒนธรรมหมู่บ้านน้ำให้กลายเป็นมรดกแห่งชาติ ผ่านการอบรมบ่มเพาะศิลปะให้สืบทอดต่อไป

การถ่ายทอดในระบบมักเป็นการจัดหลักสูตรอบรมแขนงศิลปะต่างๆ โดยมีฐานคิดแบบรวมศูนย์เพื่อสร้างเอกภาพ เหนืออื่นใดคือการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าและบริการระดับชาติ ทั้งนี้หากพิจารณาการถ่ายทอดมรดกวัฒนธรรมในสถาบันอย่างน้อยได้ช่วยสะท้อนคุณค่าที่สังคมจะได้รับ 3 ประการ ประการแรก เป็นการเผยแพร่ความรู้แก่นักท่องเที่ยว รัฐส่งเสริมให้ศูนย์อบรมศิลปหัตถกรรมเป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่ง ควบคู่กับศูนย์การเรียนรู้วิถีคนหมู่บ้านน้ำหรือกัมปงไอร์ ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามของแม่น้ำ หากมีความต่างที่เน้นการจัดจำหน่ายและเผยแพร่ความรู้ด้านศิลปหัตถกรรมแก่นักท่องเที่ยว ประการที่สองเป็นแหล่งรวบรวมฝีมืองานช่าง มรดกศิลปะของหมู่บ้านน้ำกำลังสูญหาย นักท่องเที่ยวมักถามหาแหล่งผลิตหัตถกรรมในหมู่บ้านน้ำปัจจุบันแทบจะหาไม่ได้ เพราะสลายลงด้วยสาเหตุการย้ายถิ่นฐานของช่างไปอยู่บนบก บ้านข้างเรืออื่น ช่างมีอายุมากขึ้นหรือสิ้นชีวิต ขอบด้วยเหตุผลที่รัฐจะทำการรวบรวมมาไว้อยู่ในพื้นที่เดียวกัน เพื่อเป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้แก่นุชนูชน ทางเลือกในการประกอบอาชีพ และเผยแพร่ความรู้แก่นักท่องเที่ยว ซึ่งสนใจด้านวัฒนธรรม ประการที่สามเป็นพื้นที่ประสานความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชน ให้หมู่บ้านน้ำเห็นคุณค่าของมรดกทางศิลปวัฒนธรรม กระตุ้น

จิตสำนึกแก่คนในชุมชน โดยใช้แรงจูงใจเพื่อก่อให้เกิดความเข้มแข็งของศิลปะประจำชาติ การตั้งศูนย์อบรมเป็นรูปแบบหนึ่งของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งมีปราชญ์ชาวบ้าน ผู้เชี่ยวชาญเข้ามาช่วยเหลือในฐานะตัวกลาง เป็นการลดช่องว่างระหว่างรัฐกับชุมชน ทั้งสามประการบ่งชี้วิถีการผลิตและการถ่ายทอดศิลปหัตถกรรมที่ยังประโยชน์แก่ประเทศตามการเปลี่ยนแปลงบริบทสังคม สอดคล้องกับแนวคิดของปิ่นรัฐ กาญจนชัยวุฒิ (2552) ที่เห็นว่า มรดกวัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่คงที่ แต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามวัตถุประสงค์ของผู้ผลิตและผู้ใช้ เพราะเป็นสิ่งที่คนปัจจุบันให้คุณค่า บนพื้นฐานของประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต โดยเห็นว่ามรดกวัฒนธรรมจะสนับสนุนเศรษฐกิจ เช่น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่บอกเรื่องราวประวัติศาสตร์ หรือมรดกที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต การท่องเที่ยวยังนำมาซึ่งการซื้อขายสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น ฉะนั้นหัวใจของการอนุรักษ์อยู่ที่การรักษาคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่

กล่าวสรุปวิถีการผลิตศิลปหัตถกรรมในหมู่บ้านน้ำมีพื้นฐานจากสิ่งแวดล้อมที่กระตุ้นให้เกิดกระบวนการผลิตเพื่อสนองต่อการใช้สอยในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้หากเปรียบเทียบกับกระบวนการผลิตในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นการสาน การโลหะ หรือการทอผ้าไม่ต่างกันนัก จะต่างกันก็ด้วยคติความเชื่อศาสนาที่ต่างกัน อันเป็นผลนำไปใช้สอยต่างกัน สิ่งที่เด่นชัดในงานศิลปหัตถกรรมของบรูไนคือการจัดการถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมทั้งประเทศ โดยการรวมอยู่ในศูนย์เดียวกัน ทำให้สะดวกต่อการบริหารจัดการ การวางแผนเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของชาติ การสร้างแบรนด์เพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิต เพื่อเสริมความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจของประเทศ

ข้อเสนอแนะ

1) การวิจัยครั้งนี้ทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการถ่ายทอดมรดกทางศิลปหัตถกรรม ที่สามารถนำมาเป็นแนวทางการจัดการมรดกศิลปหัตถกรรมในประเทศไทย นั่นคือการส่งเสริมมรดกภูมิปัญญาด้านศิลปหัตถกรรม การสร้างชุดความรู้ด้านศิลปหัตถกรรมควรอยู่ใต้การบริหารจัดการขององค์กรเดียวกัน เพื่อพัฒนาสู่ทิศทางเดียวกัน ความมีเอกภาพและเสริมพลังต่อรองกับผู้บริหารภายนอก

2) หากจะมีการต่อยอดวิจัยนี้ สิ่งที่น่าสนใจควรพิจารณา คือ วิธีการผลิต และการถ่ายทอดที่สัมพันธ์กับหลักศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมมลายู ซึ่งอาจเหมือนหรือแตกต่างจากศิลปหัตถกรรมแห่งอื่น ประเด็นบริบทสังคมและการปกครองของ บรูไนมีอิทธิพลต่อการผลิต โดยเฉพาะนโยบายความทันสมัยที่ทำให้ศิลปะก้าวสู่ตลาดสากล ขณะเดียวกันดูเหมือนจะบั่นทอนจารีตศาสนาของชาวมลายูในบรูไน

เอกสารอ้างอิง

- ศรีพูลศักดิ์ เอกโรจนกุล. (ผู้แปล). (ม.ป.ป.). **มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การยูเนสโก**. ค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2563 จาก <https://ich.unesco.org/doc/src/34299-TH.pdf>
- ปิ่นรัฐ กาญจนชัยนิติ. (2552). **การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รณิดา ชื่นพรภักดี และทรงชัย ทองปาน. (2563). Wawasan Brunei 2035 และโอกาสด้านการค้าและการลงทุนของประเทศไทย. **วารสารสังคมวิจัยและพัฒนา**, 2(1), 1-9.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2552). **การศึกษาสังคมและวัฒนธรรม แนวความคิด วิถีวิทยา และทฤษฎี**. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2558). **ทฤษฎีสังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Ahmad, M. D. B. (1996). **Traditional Handicrafts of Brunei Darussalam**. Bandar seri Begawan : The Information Development Prime, Minister's Office Brunei Darussalam.
- Binchin, P. (1998). The role of the Brunei Art and Handicraft Training Centre in preserving traditional crafts. In Thumboo, Edwin, T. (Ed.) **Culture in ASEAN & The 21st century**. Singapore: UniPress NVS.

- Brunei Arts and Handcrafts Training Centre. (2010). **Brunei Arts and Handcrafts**. Bandar Seri Begawan : BAHT Centre.
- Haji Ibrahim, A. L. (1971). Variations and changes in the name and locations of the wards of Brunei's Kampong Ayer over the last century. **The Brunei Museum Journal**, 2(3), 56-73.
- Haji Julaini, S. S. B. (2014). **Traditional Handicraft of Brunel Darussalam**. 4th ed. Bunda seri Begawan : Information Department Prime Minister's Office Brunei Darussalam.
- Haji Wahsalfelah, S. N. (2005). **Invention of Traditions: Re-Construction of National Identity through Traditional Textile in Brunei Darussalam**. Retrieved September 7, 2016, from <http://rgdoi.net/10.13140/2.1.4451.9202>
- Mansurnoor, L. A. (2012). Sharing, preserving, and transforming the past: Brunei's islamic model of cultural dialogue and development. **Journal of Historical Studies**, 3(2), 13-24.
- Martie, G. H. (2016). **Developing the Cultural and Creative Industries in Brunei Darussalam**. Retrieved September 15, 2016, from <https://www.researchgate.net/public>
- Mohd Jaafar, D. P. H. M. H. B. (2013). **Brunei: Call for Sustainable Development of Culture and Heritage Industry**. Retrieved September 16, 2020, from <https://culture360.asef.org/news-events/brunei-call-sustainable-development-culture-and-heritage-industry/>
- The Brunei Times. (2010). **The Malay kris: Sacred and Ceremonial**. Retrieved July 6, 2018, from <https://www.asiaone.com/News/Latest%2BNews/Asia/Story/A1Story20100522>

- UNESCO Office Jakarta and Regional Bureau for Science in Asia and the Pacific. (2018). **Brunei Darussalam: UNESCO Country Strategy, 2018-2021**. Retrieved September 17, 2020, from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000263492?1=null&queryId=edfacd2e-dafe-49d1-be9e-e6412978cef2>
- Vienne, M. S. (2016). **Brunei: From the Age of Commerce to the 21st Century**. Singapore : NUS Press.
- Yunos, R. (2009). **The Golden Wasian Brunei Darrussalam, volume 2**. Bandar Seri Begawan : Asia Printer.
- Armani. (23 July 2016). **Interview**. Weaver. Brunei Arts and Handicraft Training Centre.
- Bengiran, Haji Ayub Bin. (25 July 2016). **Interview**. Village headman, Peramu village.
- Najla. (23 July 2016). **Interview**. Head of Production. Brunei Arts and Handicraft Training Centre.
- Novaini. (30 September 2015). **Interview**. Village sage. Peramu village
- Rosmil. (23 July 2016). **Interview**. Basket worker. Craft house in Kampong Ayer.
- Shan, Azizul. (27 July 2016). **Interview**. Public relations officer. Kampong Ayer Cultural and Tourism Centre.